

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 82 1961

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksell
BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
UPPSALA 1962

Miscellanea

Atterboms Berg och Dal

Atterboms *Berg och Dal* publicerades första gången i Poetisk kalender för 1821, s. 141–146. Den omtrycktes sedan nästan oförändrad i författarens *Samlade dikter*, 2, 1838, s. 227–231. Här upptages den (se registret) under rubriken »1815» i den grupp av f. ö. ur PK för 1816 omtryckta poem som bär den gemensamma titeln *Minnesångarn i Sverige*. Om denna grupp anmärker Atterbom (ibid., s. 377 f.): »Åtskilliga bland dessa stycken äro fria bearbetningar eller omskapningar af inhemska gammaldags-visor, vid hvilka jag med kärlek fäst at mig; i andra har jag blott här och der begagnat någon rad, någon bild, något uttryck af dylika äldre qväden; andra åter tillhöra mig ensam helt och hållet, men äro diktade i samma anda och ton.» Dikten inflöt sedan i samma skick som 1838 i *Lyriska dikter*, 1, 1863, s. 137 ff. Någon större uppmärksamhet synes aldrig ha kommit stycket till del från litteraturhistorikernas sida; Ljunggren uttalar dock (*Svenska vitterhetens häfder*, 5, s. 449 f.) att *Berg och Dal*, ehuru skriven »i folkviseton, saknar ... folkvisans enkelhet, naivitet och lättfattlighet». Det är annars lätt att konstatera att dikten i själva verket är en bearbetning av den wienske poeten I. F. Castellis *Berg und Thal*, vilken läses i Castellis *Poetische Kleinigkeiten, Bdchen 1*, Wien 1816, s. 102–109. Då denna skrift synes vara oåtkomlig i Sverige, meddelar jag här nedan Castellis text i dess helhet (efter ett exemplar tillhörigt Österreichische Nationalbibliothek):

Berg und Thal.
(Eine Romanze.)

Auf dem Berge sass Ritter Theobald,
Und starrt' in das Thal in die Ferne,
Ob die Sonne ihm über dem Haupte strahl't,
Ob blinken die freundlichen Sterne, —
Er gewahrte nimmer, was um ihn geschah,
Weil er unverwandt nur nach dem Thale sah.

Und wie er so starrte stets fort und fort,
Ergriff ihn ein nahmenlos Sehnen,
Er seufzte: »O wär' ich im Thale dort,
Dann fänd' ich das Ziel meiner Thränen!»
Es däucht' ihm, als bilde sich über dem Wald
Aus Nebel ein Wesen von Himmelsgestalt.

Und fragte der Vater um Theobald,
(Den Geliebten vermisst' er nicht gerne)
So hiess es: »Er sitzt auf dem Berge am Wald,
»Und starrt in das Thal in die Ferne; —»
Und ob des Sohnes seltsamer Lust
Wälzt ein Berg sich schwer auf des Vaters Brust.

Und Bankette ordnet' er, Feste an,
Lud die Ritter all' in der Runde,
Die trefflichsten Sängere kamen heran,
Und die Freude entfloss ihrem Munde.
Der Blick schöner Weiber, und Tanz und Wein,
Sie sollten die Ärzte des Sohnes seyn.

Doch je heller flammte das Kerzenlicht,
 Je düst'rer ward Theobalds Seele,
 Zufriedenheit glänzte auf jedem Gesicht,
 Er fühlte, dass Alles ihm fehle;
 Stumm stand er mitten in Lärm und Gebraus,
 Und freudenleer mitten im Freudenhaus.

Nur wenn er an's gothische Fenster sich stahl,
 Und sah in die neblige Ferne,
 Und sah hinüber ins liebe Thal,
 Wo blinkten die freundlichen Sterne,
 Überflog eine Röthe sein blasses Gesicht,
 Und die Freude hinter ihm störte ihn nicht.

Und der Vater rief den Geliebten sein,
 Da nichts mehr ihm frommte zum Glücke,
 Einst des Abends in's heimliche Kämmerlein,
 Und sprach mit Thränen im Blicke:
 »Mein Theobald! Weisst wohl, ich liebe dich sehr,
 »Drum rede, was drückt dir das Herz so schwer? —»
 »»Ach Vater, mein Vater!«» d'rauf Theobald:
 »»Lass ziehen mich hin in die Ferne,
 »»Lass ziehen in's Thal mich dort über dem Wald,
 »»Entgegen dem glücklichsten Sterne;
 »»Dort such' ich, dort find' ich all das, was mir fehlt,
 »»Das Leben, die Freude, die Liebe, die Welt!«»

Erwiedert der Vater: — »Mein Theobald!
 »Zieh' immer hin in die Ferne,
 »Zieh hin in das Thal dort über dem Wald,
 »Entgegen dem glücklichsten Sterne;
 »Es schmelze sein Strahl jeden Gram, der dich quält,
 »Magst finden, was ich jetzt verliere: — die Welt.«

Wer schildert des Jünglings Freude, so gross?
 Auf einmal wird er ganz munter,
 Er eilt in den Stall, zäumt sich selber ein Ross,
 Und reitet den Schlossberg hinunter;
 Und reitet, und reitet, sieht nimmer zurück,
 Nur vorwärts zum Thale hin starret sein Blick.
 Und vor ihm zieht sich der Nebelstreif hin,
 Wird immer kleiner und heller,
 Und das Wesen, das dort auf dem Berg ihm erschien,
 Sieht er wieder, drob reitet er schneller,
 Und endlich verschwindet der Nebel ganz schmal,
 Und der Junker hält in dem Dörfchen im Thal.

Und horch! Grabgeläute ihn schaurig umhüllt,
 Sein Herz klopft in hörbaren Schlägen,
 Es wird ihm so sehnig. — Ein Leichenzug wallt
 Ihm feyerlich langsam entgegen,
 Es zierten Rosen und Lilien den Sarg,
 Der die schönste aller Rosen verbarg.
 Der Junker zu einem Mütterchen trat,
 Das nachwankt dem Zuge am Stabe,
 Und freundlich die Alte um Kunde bath,
 Wen man da bestatte zu Grabe? —
 »Herr Ritter« — versetzt sie, — das Auge nass,
 »Ach, gar ein seltsam Märlein ist das!

»Was je die Erde Schönes gebar,
 »Wird der Erde jetzt wieder gegeben,
 »Ein Mädchen mit blondem Lockenhaar,
 »Und schlanker gestaltet als Reben,
 »Ihr Äuglein des Himmels Bläue stahl;
 »Ach! solch ein Mädchen gibt's nimmer im Thal.

»Der Böse hat ihr den Sinn verrückt,
 »Wo die Burg dort steht in der Ferne,
 »Auf den Berg hat sie immer hinaufgeblickt
 »Bey Tag, und wenn blinkten die Sterne;
 »Sie gewahrte nimmer, was um sie geschah,
 »Weil sie unverwandt nur nach dem Berge sah.

»Und wie sie so starrte stets fort und fort,
 »Ergriff sie ein nahmenlos Sehnen,
 »Sie seufzte: Wär' ich auf dem Berge dort,
 »Dann fänd' ich das Ziel meiner Thränen;
 »Sie träumte, als bilde sich über dem Wald
 »Aus Nebel ein Wesen von Himmelsgestalt.

»D'rob grämten sich Vater und Mutter sehr,
 »Und möchten die Tochter gern heilen,
 »Doch die Sehnsucht drückte sie allzuschwer,
 »Die konnte im Leben nicht weilen; —
 »Und gestern Abends man endlich sie fand,
 »Entseelt, das Gesicht nach dem Berge gewandt.»

Der Junker vernimmt es, und sprenget fort,
 Dem Zug nach, dass Funken rings stoben; —
 Sie standen schon Alle am Grabe dort,
 Vom Sarg war der Deckel gehoben,
 Vor dem der Priester ehrfürchtig steht,
 Zum Himmel sprechend ein kräftig Gebeth.

Und Theobald sieht nun die Leiche kaum,
 So hält er schon fest sie umfängen: —
 »Sie ist es! —» schreyt er, — »mein Bild, mein Traum!»
 Heiss küssend die kalten Wangen. —
 »Wohl mir, dass mit dir ich vereinet bin! —»
 Und leblos stürzt er am Sarge dahin! —

Närmare besett är denna Castellis dikt i all sin glättade, hyperromantiska översvinlighet byggd på den inom det tyska språkområdet mycket spridda och populära folkvisan *Ritter und Magd* eller *Graf und Magd* (se Erk-Böhme, Deutscher Liederhort nr 110), som behandlar motivet med två älskandes återförening vid bären. Handlingen är här följande: En riddare förför sin tjänstflicka och vill sedan gifta bort henne med ridknekten. Flickan vägrar att gå med på detta och lämnar sin herre. Då barnet skall födas dör hon. Riddaren erfar i drömmen onda tidender, gripes av samvetskval och rider med knekten ut för att finna flickan. Utanför Augsburgs (eller någon annan stads) murar kommer dem ett liktåg till mötes. Riddaren förvissas sig om att det är hans älskade som begravs och dödar sig sedan. Visan är av allt att döma av medeltida ursprung. Tryckt fanns den vid denna tid bl. a. i *Des Knaben Wunderhorn*.

Atterboms *Berg och Dal* är i det närmaste lika lång som Castellis dikt (26 strofer om 4 rader jämte i första och sista strofen angivet omkväde om 1 rad hos A., 19 strofer om 6 rader hos C.). Av utrymmesskäl anföres i och för jämförelsen här blott stroferna 1-4, 12-14 och 24-26 (ur kalenderversionen):

Berg och Dal.

Så mörk är ej skog, så brant är ej håll,
 Att falcken ej längre kan nå;
 På berget satt Harald morgon och qväll,
 Han satt der om natten också.
 Allt ängen står grön, men berget är långt ifrån dalen.
 Han sände två ädla falkars par
 Åt dalen, att söka sig bo;
 Den ena falcken hans hjerta var,
 Den andra nämndes hans tro.
 När arla och serla blomman mot skyn
 Höll törstig den doftande skåln,
 Han tyckte sig se öfver dalens bryn
 En engel på rosiga moln.
 De småsvenner öppna för fadren sin mund:
 »Ung Harald en olycka skett;
 På klippan han sitter hvar timma och stund,
 Och ser nedåt dalen i ett.»

— — —
 När ottväkten blåses, ur marstallet käck
 Han leder den sadlade häst;
 Han sporrar sin fåle i frustande sträck,
 Han rider som han gitter bäst.
 Framför honom färdas en strimma klar,
 Åt dalen och skogens bryn:
 En vinkande bild, sist dröjer hon qvar
 Och slocknar midt öfver byn.
 Där ligga små husen i grönaste lund
 Och appeln i blomman står,
 Der firar en söndag sin morgonstund,
 Och folket till kyrkan går.

— — —
 Nu kistan öppnas, på Riddarns befäl;
 Så stridt vilja tårarna fram:
 »Du är det!» han ropar; »jag känner dig väl —
 Men hoppet ej kommer på skam».
 Han knäföll vid kistan, han talte med hast
 Till presten om vigsel ett ord:
 Han fattade handen, han höll henne fast,
 Han släppte den ej ofvan jord.
 I ljufliga dalen, å grönan grund,
 Två grafvar bäddades då:
 Der sjunger vakan i rosenlund,
 Och stjernorna lyssna derpå.
 Allt ängen står grön, men berget är jemnadt med dalen.

Överensstämmelserna mellan Castellis och Atterboms texter framstår tydligt och klart och leder odiskutabelt till slutsatsen att den senares poem blott är en fri översättning av Castellis. Atterboms självständiga insats ligger egentligen i transponeringen av temat till den svenska folkvisans tonart, sådan denna uppfattades av bearbetaren. »Theobald» bytes ut mot det nordiska »Harald». Den hos Castelli anonyma flickan döpes till »Adelin», ett namn som förekommer i den motiviskt (slutstroforna) delvis med *Ritter und*

Magd besläktade *Hertig Fröjdenborg och Fröken Adelin* (Geijer-Afzelius nr 19, Arwidsson II nr 68). Den tyska diktens »namnlösa längtan» metamorforiseras till falkparet som ynglingen sänder ut, resp. till duvoparet som utsändes av flickan i en här ej citerad strof. »Den onde» göres om till »ett rå». Ett sannolikt av Atterbom skapat omkväde inlägges. Anknäytning till någon av de svenska folkvisorna med samma ämne (jfr härom t. ex. DgF nr 446) synes Atterbom dock ej ha åsyftat — möjligen kände han ingen. Fritt uppfunna är inte många av detaljerna i den svenska *Berg och Dal*; det bör å andra sidan erkännas att de som är det inte tillhör de sämsta inslagen. Söndagsdyllan i byn är vacker. Ett speciellt intresse har den helt ofolkliga andeuppenbarelse i de båda dikterna: hos C. »Aus Nebel ein Wesen von Himmelsgestalt», »der Nebelstreif», hos A. »En engel på rosiga moln, »en, strimma klar», »en vinkande bild». Det är den tyska förromantikens och romantikens drömbild som här funnit ännu en väg in i Atterboms diktning. *Berg och Dals* definitiva version av 1838 är som nämnts nästan identisk med kalendertrycket. Den uppvisar dock ett par — i och för sig rätt obetydliga — ändringar som innebär en återgång till den tyska förlagan. Castelli skriver r. 10 och r. 94: »Dann fänd' ich das Ziel meiner Thränen». Atterboms kalenderversion har i motsvarande sammanhang i r. 2: »Att falken ej längre kan nå», och i r. 75: »Att dufvan ej högre kan nå». 1838 heter det däremot i r. 2: »Att falken sitt mål ej kan nå», i r. 75: »Att dufvan sitt mål ej kan nå».

Bekantskap med Castelli och hans diktning gjorde Atterbom under uppehållet i Wien 1818–19. Särskilt imponerad blev han därvid inte. På Leopoldstadteatern såg han enligt brev till Geijer (den 5 febr. 1819, här cit. efter Atterboms *Valda skrifter, utg. av F. Böök, Bd 6, Sthlm 1929, s. 166 f.*): »en Raphael i alexandriner av en godsint människa, men slät poet, som heter Castelli, är hos Wiens publikum ett slags favorit och har skänkt mig ett exemplar av sina så kallade poetische Kleinigkeiten — i vilken titel biordet poetische står fullkomligt överflödigt». I Brünn såg han på hemresan (ibid., s. 193): »ett stycke tråkig heroisk opera, bearbetad efter Voltaires *Semiramis* av min wienska teatterimmare Castelli, från vars ryktbarhet jag med denna afton tog avsked, medan den sannolikt ej sträcker sig norr om Mährens gränser». Så vitt jag kunnat finna inskränker sig också wienarens betydelse för Atterbom till den här ovan behandlade dikten. Palmblads uppgift om Castelli och *Vinet* i SLT 24 april 1821 måste, såsom visats av Afzelius (Samlaren, N. F., 6 (1925), s. 231 ff.), bero på en förväxling.

Tore Hagström.

Runius' Molière-översättning än en gång

I Samlaren 1958 har Thomas von Vegesack tillskrivit Runius en översättning av Molières *L'Avare*. Han har utgått från en notis i E. Wrangels *Frihetstidens odlingshistoria*. Wrangel påpekar, att i Växjö stifts- och landsbibliotek finns en handskrift, en ordförteckning, med överskriften »Efterföljande fransöska ord hafwer sahlig Runius i sin version af *L'Avare* sålunda gifwit på svenska». Von Vegesack konstaterar, att ordlistan överensstämmer med en anonym översättning av Den girige, som utgavs i Karlskrona 1740. Han drar slutsatsen, att den okände antecknaren har lämnat en korrekt uppgift. Översättningen bör vara utförd av Runius.

Under arbetet med min avhandling om Johan Runius tog också jag fasta på Wrangels notis och fann också vägen till utgåvan från 1740. Jag undersökte Växjöhandskriften på ort och ställe och kunde fastställa, bl. a. med ledning av handstilen, att ordlistan upprättats av kanslirådet Salomon von Otter (1693–1745), vars efterlämnade papper förvaras i Växjö. Av dem framgår att denne diplomat och ämbetsman haft vittra intressen; han har gjort anteckningar inom både bibliografien, filologien och estetiken. Olof Celsius d. y. säger om honom i sitt minnestal i Vetenskapsakademien 1747: »Uti de prydelige studierna innehade han en vidlöftig läsning, och talade fransyskan som en infödd» (s. 23). Det bör också nämnas, att hans fader 1712 blev kammarråd under Nils Stromberg. En direkt kontakt mellan den då nittonårige Salomon von Otter och Strombergs privatsekreterare Runius är inte utesluten.